

POCZĄTKI GDAŃSKA

ROZWÓJ OSADNICTWA W X-XII WIEKU

KONFERENCJA NAUKOWA
W DWORZE ARTUSA
10 PAŹDZIERNIKA 2024

ABSTRAKTY WYSTĄPIEŃ

Spis treści

WYKŁAD INAUGURACYJNY

- 5 Urbs Gydannyzc na tle procesów urbanizacyjnych państwa pierwszych Piastów

PANEL I

- 8 Przesłanki paleoekologiczne do rekonstrukcji przyrodniczych uwarunkowań rozwoju osadnictwa we wczesnośredniowiecznym Gdańsku
- 10 Z dziejów badań archeologicznych w Gdańsku
- 12 Gdańsk na tle Pomorza Wschodniego w X–XI wieku

PANEL II

- 16 Monety z ośrodków państwa pierwszych Piastów
- 17 W poszukiwaniu gdańskiego grodu sprzed połowy XI w.
- 18 Pozostałości osady z X wieku w piwnicach Ratusza Głównego Miasta w Gdańsku
- 20 W poszukiwaniu X – wiecznego Gdańska. Wczesnośredniowieczna osada otwarta odkryta przy ul. 3 Maja 4 w Gdańsku
- 22 O początkach architektury sakralnej w Gdańsku. Stare i nowe koncepcje

PANEL III

- 26 Kępa Dominikańska w Gdańsku we wczesnym średniowieczu, w świetle badań archeologicznych Muzeum Archeologicznego w Gdańsku
- 27 Pierwsi mieszkańcy Gdańska w świetle badań antropologicznych
- 30 Gród gdański w XI–XII wieku w świetle najnowszych badań archeologicznych
- 31 Gród gdański w świetle badań prowadzonych w latach 2006–2007 i 2009 pomiędzy ulicami Grodzka i Czopową
- 32 Konstrukcje drewniane stosowane przez budowniczych grodu gdańskiego na przykładzie badań wału grodowego przy ul. Grodzkiej 9 i 20 oraz zabudowy mieszkalnej przy ul. Czopowej z rozwarstwieniem chronologicznym

PANEL IV

- 36 Początki zasiedlenia rejonu ul. Powroźniczej w świetle badań archeologicznych
- 37 Rybołówstwo we wczesnośredniowiecznym Gdańsku w świetle materiałów pozyskanych w trakcie badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 2018–2019 r. przy ul. Sukienniczej 19a
- 38 Średniowieczny port w Pucku w IX i X wieku
- 40 Wrak P-2 z X wieku: unikatowy przykład wczesnośredniowiecznej łodzi bojowej z Pomorza Gdańskiego

Urbs Gydannyzc na tle procesów urbanizacyjnych państwa pierwszych Piastów

WYKŁAD INAUGURACYJNY

Najstarsze miasta polskie sięgają początkami czasów narodzin państwa, tj. 2. poł. X w. Część ówczesnych ośrodków grodowo-miejskich odegrała kluczową rolę w procesie tworzenia i umacniania państwa, a wysoka ranga wielu z nich utrzymała się do naszych czasów. Nie wszystkie jednak ówczesne grody stały się miastami, pomimo że ich znaczenie w czasach pierwszej monarchii jest niepodważalne. Mamy też przykłady ośrodków, których kluczowa rola w czasach powstawania państwa nie przetrwała w okresie nowożytnym.

W strefie nadbałtyckiej najstarsze miasta występują w dwóch skupiskach: zachodnio- i wschodnio-pomorskim; to drugie jest jednak zdecydowanie mniej liczne. Uwagę zwraca też nikła urbanizacja ziemi krakowskiej, gdzie poza Krakowem dostrzegamy tylko Wiślicę. Na mapie ziem polskich widoczne są też duże przestrzenie wyjęte spod urbanizacji we wczesnym etapie funkcjonowania państwa. Należy do nich szeroki pas Pomorza pomiędzy strefą nadbałtycką a obszarami nad Notecią, obszar środkowowschodniej Polski (południowe Mazowsze i Podlasie) oraz tereny podgórskie na południu kraju.

Autor analizuje różne aspekty badań związanych z kształtowaniem się najstarszych miast i na tym tle próbuje określić miejsce Gdańska w procesach urbanizacyjnych ziem polskich.

DR HAB. JOANNA ŚWIĘTA-MUSZNICKA, PROF. UG
DR HAB. MONIKA BADURA, PROF. UG
DR JOANNA JAROSIŃSKA
PROF. MALGORZATA LATAŁOWA
PRACOWNIA PALEOEKOLOGII I ARCHEOBOTANIKI,
KATEDRA EKOLOGII ROŚLIN UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO

Przesłanki paleoekologiczne do rekonstrukcji przyrodniczych uwarunkowań rozwoju osadnictwa we wczesnośredniowiecznym Gdańsku

Multidyscyplinarne badania paleośrodowiskowe przeprowadzone na terenie najstarszych dzielnic Gdańska (Stare i Główne Miasto, Wyspa Spichrzów, Młode Miasto) dostarczają danych niezbędnych do kompleksowej rekonstrukcji historii przyrodniczej miasta. Analiza pyłkowa, mikrofosyliów pozapyłkowych, szczątków makroskopowych roślin i zwierząt oraz analizy geochemiczne osadów z 14 stanowisk archeologicznych umożliwiły odtworzenie lokalnych uwarunkowań rozwoju osadnictwa oraz przemian przyrodniczych zachodzących w rozwijającym się mieście w okresie X–XII w.

Dane paleośrodowiskowe wskazują, że Gdańsk powstał na terenach podmokłych, a ważnym czynnikiem umożliwiającym rozwój miasta był spadek poziomu wód gruntowych ok. IX–X w. Na skutek zmian klimatycznych doszło do ograniczenia zasięgu bagiennych lasów olszowych i zbiorników wodnych budujących rozwinięty system starorzeczy, co umożliwiło wkroczenie osadnictwa na nisko położone tereny w rejonie Motławy. Źródła paleobotaniczne ilustrują ograniczony wpływ człowieka na lokalne środowisko aż do XI w.

i wskazują, że przemiany naturalnego środowiska przyrodniczego zachodziły stopniowo, zgodnie z archeologicznie i historycznie udokumentowanym wieloetapowym procesem kształtowania się średniowiecznej aglomeracji. We wczesnych etapach rozwoju Gdańska krajobraz miasta był bardzo zróżnicowany. Niezależnie od rozwoju obszarów miejskich jego ważnym elementem były zbiorowiska bagiennie z olszą, zarastające zbiorniki i cieki wodne, oraz półnaturalne łąki, które z biegiem czasu funkcjonowały jako podmiejskie pastwiska. Wyniki analiz geochemicznych osadów naturalnych i warstw kulturowych potwierdzają, że presja gospodarcza oraz rozwój demograficzny spowodowały wzbogacenie siedlisk w fosfor i ich zanieczyszczenie metalami ciężkimi. Na siedliskach stworzonych przez człowieka rozwijała się roślinność antropogeniczna, w tym zbiorowiska chwastów z przewagą gatunków wilgociolubnych, typowych dla siedlisk nadrzecznych, łąk zalewowych i nitrofilnych ziołorośli. Ogromna różnorodność flory antropogenicznej we wczesnym średniowieczu była wynikiem zabudowywania przestrzeni w mieście, rozwoju dróg, lokalnego ogrodnictwa, a także wyjątkowo korzystnych warunków klimatycznych panujących w czasie średniowiecznej anomalii klimatycznej, które sprzyjały ekspansji stosunkowo ciepłolubnych gatunków.

Z dziejów badań archeologicznych w Gdańsku

W historii badań archeologicznych Gdańska można wyróżnić kilka okresów:

- Okres 1.** Lata przedwojenne
- Okres 2.** Od zakończenia II wojny światowej do 1987/1989 r., tj. do upadku komunistycznego reżimu w Polsce, kiedy opiekę nad archeologicznym dziedzictwem Gdańska sprawowała Stacja Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN.
- Okres 3.** Lata 1987/1989–2003, tj. od całkowitego upadku wcześniejszego systemu finansowania ochrony zabytków do momentu uchwalenia ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w której m.in. zapisano obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych przez inwestora. Niemniej jeszcze przed uchwaleniem tej ustawy, w latach 1987–2005, tj. od czasu, kiedy ochrona archeologiczna Gdańska została przekazana w ręce Muzeum Archeologiczne w Gdańsku (dalej MAG), Muzeum to przebadало obszar ok. 70 000 m², w tym ok. 20 000 m² na Wyspie Spichrzów. Przeprowadziło w tym czasie 227 interwencji, rozumianych tu zarówno jako nadzory, jak i badania sondażowe oraz ratownicze badania wykopaliskowe. W tym czasie MAG stało się w skali ogólnopolskiej prekursorem w zakresie pozyskiwania środków inwestorskich na ratowanie stanowisk ar-

cheologicznych zagrożonych inwestycjami. W latach 1990–1993 nakłady inwestorskie przeznaczone na finansowanie archeologicznych badań ratowniczych w Gdańsku stanowiły 95% całości nakładów, podczas gdy nakłady konserwatorskie – zaledwie 5%.

- Okres 4.** Od początku XXI w. do czasów obecnych, kiedy to zniesiono dawniej szanowaną regionalizację, badania archeologiczne na danym terenie prowadziła wiodąca w danym regionie i posiadająca odpowiednie zaplecze i kadry instytucja archeologiczna (np. muzeum czy instytut naukowy), a działalność archeologiczna została w myśl ustawy o działalności gospodarczej zrównana z każdą inną działalnością nastawioną na osiągnięcie zysku. Następstwem tych zmian stał się fakt, iż na rynku usług archeologicznych pojawiła się znacząca liczba firm prywatnych, które funkcjonując w ramach szeroko pojętej działalności gospodarczej i związanej z tym konkurencyjności, z czasem doprowadziły do całkowitego „urynkowienia” badań archeologicznych. W efekcie tego procesu ochrona dziedzictwa archeologicznego Gdańska uległa znaczącemu wzmocnieniu, ponieważ oprócz instytucji niejako ideowo i programowo zobowiązanych do ochrony i ratowania zabytków archeologicznych, włączyły się do niej aktywnie także firmy prywatne, dla których jest to główne źródło dochodów.

Gdańsk na tle Pomorza Wschodniego w X–XI w.

Początki i wczesne dzieje miast niezmiennie wzbudzają spory naukowe, cieszą się przy tym dużym zainteresowaniem społecznym. Początki Gdańska można określić mianem trudnych. Jeszcze trudniejsze jest ich poznawanie.

Na kartach historii Gdańsk pojawił się u schyłku X w., kiedy to do *urbs Gyddanyzc* przybył biskup-misjonarz Wojciech, pierwszy patron Polski. Paradoksalnie o początkach miasta wiemy niewiele. Jak dotąd archeolodzy nie zidentyfikowali ośrodka, który odpowiadałby randze przypisywanej *urbs Gyddanyzc* ze schyłku X w. Nowe badania, prowadzone w kluczowych miejscach wczesnośredniowiecznego Gdańska, i przewartościowanie dawnych ustaleń, będących rezultatem głównie badań tzw. milenialnych, nie znalazły odzwierciedlenia w pracach naukowych (nadal powielane są informacje o grodzie Mieszka w widłach Wisły).

Gdańsk od początków zainteresowań przeszłością uznawany jest za główny ośrodek wschodniej części Pomorza. Niewiele jednak mamy dowodów pozwalających na uznanie tej koncepcji za prawdziwą w odniesieniu do X w. Zwłaszcza w kontekście dużych wątpliwości związanych z przyjmowaną za pewnik, zwłaszcza wśród historyków, tezą, że już na wczesnym na etapie rządów Mieszka I (lata 50.–60. X w.) obszar ten znalazł się w obrębie państwa Piastów. Również w większości prac archeologów obecna jest dość wczesna datacja „podboju” wschodniej

części Pomorza, co nie znajduje jednak potwierdzenia w źródłach archeologicznych. Jednym z głównych argumentów przemawiających za tą koncepcją było uznanie, że Piastowie uzyskali kontrolę nad szlakiem wiślanym przed połową X w., a datowany na lata 30. i 40. X w. napływ srebra na obszar patrymonium Piastów pochodził w głównej mierze z tej części Pomorza. Badania tego jednak nie potwierdzają.

W świetle nowszych badań zjawisko przebudowy struktur osadniczo-terytorialnych na Pomorzu Wschodnim można odnieść dopiero do końca X w., choć i tych świadectw nie ma wiele. Obecnie toczą się dyskusje, gdzie i kiedy Piastowie ustanowili własny ośrodek centralny? Czy u schyłku X w. Gdańsk był głównym ośrodkiem Pomorza Wschodniego i czy znajdował się pod rządami Piastów?

Odkrycia z Ciepłego, z okolic Gniewu sugerują, że w tym czasie powstało tam silne centrum. Kompleks osadniczy w Ciepłym jest unikatowym zespołem stanowisk z przełomu X i XI w. (trzy grodziska, dwa cmentarzyska i kilka osad). Powstał w ostatniej dekadzie X w. i prawdopodobnie odegrał ważną rolę w piastowskim „podboju” Pomorza Wschodniego. Odkryte w obrębie kompleksu groby komorowe należy umieścić na liście „najbogatszych” pochówków wczesnośredniowiecznych odkrytych jak dotąd w dorzeczu Wisły. Pochowano w nich przedstawicieli najwyższych elit społecznych. Było to miejsce umożliwiające kontrolę szlaku wiślanego i przeprawy przez Wisłę w kierunku Prus. Czy centrum to stało się miejscem, z którego w pewnym czasie Piastowie realizowali swoje podboje na Północy? Można postawić hipotezę, że tak właśnie było i tym samym Ciepłe stanowiło dla Piastów klucz do Pomorza. Być może tam rezydowali namiestnicy Piastów, sprawujący w ich imieniu władzę.

Monety z ośrodków państwa pierwszych Piastów

Referat będzie kontynuacją rozważań nad odczytywaniem znalezisk monetarnych jako stosunkowo trwałego źródła archeologicznego, istotnego dla badania początków Gdańska. Zestawimy ze sobą chronologię i topografię takich znalezisk ze stanowisk archeologicznych, uważanych – na podstawie danych archeologicznych lub historycznych – za ośrodki państwa pierwszych Piastów. Ocenimy następnie, czy znaleziska te odzwierciedlają tę funkcję i czy mają wspólne cechy ze sobą i ze znanymi nam znaleziskami z Gdańska. Odpowiedź na te pytania wzbożyci podstawę źródłową do prób odtworzenia wczesnej historii tego ostatniego miasta.

W poszukiwaniu gdańskiego grodu sprzed połowy XI w.

Badania weryfikacyjne gdańskiego grodu, uważanego dotąd za obiekt powstały w końcu 3. ćw. X w., pozwoliły przesunąć datę jego powstania o prawie sto lat. W tej sytuacji pojawia się pytanie o lokalizację grodu starszego, istniejącego u schyłku X w., tj. w okresie misji św. Wojciecha. Istotną wskazówką w tej kwestii może być zapis w bulli papieża Eugeniusza III dla biskupstwa wrocławskiego z 1148 r. Dokładna analiza tego tekstu prowadzi do wniosku, że gdański gród, podobnie jak dwa inne na terenie centralnej Polski, ok. 1123 r. przekazany został w posiadanie wrocławskich biskupów. Wydaje się, że istnienie posiadłości biskupiej, obejmującej strategiczne wzgórze nazywane Biskupią Górką, w bliskim sąsiedztwie późniejszego miasta ma bezpośredni związek z tą donacją. Lokalizację dawnego grodu gdańskiego należałoby więc wiązać z tym właśnie wzgórzem, na co mogą również wskazywać jego położenie (dominujące nad miastem i przy ważnym szlaku komunikacyjnym) oraz funkcje (rezydencja i ważny ośrodek administracyjny majątków biskupich na Pomorzu).

Pozostałości osady z X w. w piwnicach Ratusza Głównego Miasta w Gdańsku

W latach 1971–1974 na obszarze Głównego Miasta, w piwnicach Ratusza oraz pod ul. Długą, przeprowadzone zostały pod kierunkiem prof. Andrzeja Zbierskiego badania archeologiczne. Zdaniem kierującego ówczesnymi badaniami odkryto tutaj fragmenty trzech dobrze zachowanych budynków o konstrukcji szkieletowo-ramowej i częściowo słupowej z XIII w., wzniesionych na splantowanym wale obronnym dawnej osady portowo-handlowej z X–XIII w. Badania te stanowiły podstawę opracowania nowej syntezy dziejów Gdańska tegoż autora, ukazującej słowiański charakter miasta i jego ścisły związek z monarchią piastowską już w X–XI w. Po zakończeniu wykopalisk odsłonięte pozostałości planowano wyeksponować w formie rezerwatu archeologicznego.

W kolejnych dekadach przeprowadzono kilka doraźnych akcji badawczych oraz pobrano wiele próbek do badań dendrochronologicznych, które wskazywały na chronologię obiektów na lata 30. X w. i 1. poł. XIV w. Wyniki tych działań prowadziły do formułowania rozbieżnych opinii zarówno wśród archeologów, jak i historyków na temat charakteru wcześniejszych odkryć. Niestety w związku z koniecznością osuszenia piwnic porzucono pomysł eksponowania odkrytych konstrukcji i bezpowrotnie zniszczona została duża część stanowiska.

W latach 2022–2024 systematyczne prace archeologiczne, przeprowadzone pod nadzorem Muzeum Gdańska i Instytut Archeologii UG, pozwoliły na ostateczną weryfikację odsłoniętych konstrukcji. Wykonane prace wskazują na obecność w tym miejscu podstawy zniwelowanego wału drewniano-ziemnego zbudowanego w 931 r. Powyżej znajdowały się warstwy kulturowe z zabudową drewnianą z 1. poł. XIV w.

Istnienie niewielkiego grodu w początkach X w. w tym miejscu zbiega się w czasie z podobnymi procesami obserwowanymi na innych terenach Polski i można je uznać za materialny przejaw wyłonienia się lokalnych elit politycznych, które zaznaczały swoją obecność w sposób powszechnie zrozumiały w tamtym okresie.

W poszukiwaniu X-wiecznego Gdańska. Wczesnośredniowieczna osada otwarta odkryta przy ul. 3 Maja 4 w Gdańsku

W trakcie wyprzedzających badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2011 i 2024 przy ul. 3 Maja 4 w Gdańsku na głębokości ok. 3 m od współczesnego poziomu gruntu odkryto pozostałości nieznanego dotąd wczesnośredniowiecznej osady otwartej. Z zagłębionych w piaszczysty calec jam gospodarczych, palenisk i domniemanych obiektów mieszkalnych wydobyto najliczniejszy jak dotąd w skali Gdańska materiał ceramiczny, zawierający zespoły naczyń częściowo obtaczanych, współwystępujących z ceramiką całkowicie obtaczaną. Skład technologiczny zespołów, jak również datowanie odkrytych zabytków wydzielonych: metalowych ozdób, elementów uzbrojenia, przedmiotów z poroża, wskazują na funkcjonowanie osady w okresie od 2. poł. X do 1. poł. XII w.

Osada położona w górnej partii stożka napływowego powstałego u wylotu doliny Siedlicy wykazuje starszą metrykę od grodu gdańskiego (st. 1) położonego w widłach Wisły i Motławy oraz rozwijającej się w jego pobliżu osady rzemieślniczo-handlowej (st. 2, 4). Liczne datowania dendrochronologiczne wskazały na założenie nizinnego grodu (st. 1) dopiero w 2. poł. XI w. oraz rozwój osady protomiejskiej (st. 2, 4) począwszy od 2. poł. XII w.

Koncentracja śladów najstarszego osadnictwa wczesnośredniowiecznego w strefie stożka napływowego Siedlicy, potwierdzona wcześniej na Kępie Dominikańskiej (st. 5) oraz w rejonie ul. Podbielańskiej (st. 98), może wskazywać na przyległy skraj wysoczyzny jako lokalizację poszukiwanego najwcześniejszego centrum administracyjnego Gdańska, goszczącego misję biskupa Wojciecha w 997 r. Mogłyby to potwierdzać odkryte w tym rejonie znaleziska skarbów srebrnych monet z IX–X w. oraz domniemana lokalizacja najstarszego grodu gdańskiego na Górze Gradowej, wskazywana w historiografii gdańskiej XVI–XIX w.

O początkach architektury sakralnej w Gdańsku. Stare i nowe koncepcje

Identyfikacja reliktyw archeologicznych najstarszej architektury monumentalnej w Gdańsku wiąże się z początkiem nowoczesnych badań terenowych na terenie Gdańska. Próby identyfikacji najstarszych baz kamiennych związanych z kościołem grodowym podjęli w swoich pracach Andrzej Zbierski i Jerzy Stankiewicz, którzy od końca lat 50. XX w. zdominowali na kolejne czterdzieści lat dyskusję na temat architektury Gdańska sprzed okresu krzyżackiego. Chociaż już w połowie lat 70. XX w. Kazimierz Jasiński określił patrocina trzech świątyń XIII-wiecznego Gdańska, jego ustalenia nie zostały w pełni zaakceptowane aż do początku XXI w. Nowe metody datowania zabudowy Gdańska z XI–XIII w., odkrycie kamiennego kościółka romańskiego na terenie dawnego zespołu dominikańskiego, a także krytyka przyjętej chronologii datowania detali architektonicznych dają możliwość wstępnego podsumowania dyskusji nad początkami architektury monumentalnej w Gdańsku oraz wypracowania konsensusu co do jej XII-wiecznych początków.

Kępa Dominikańska w Gdańsku we wczesnym średniowieczu, w świetle badań archeologicznych Muzeum Archeologicznego w Gdańsku

Badania archeologiczne na terenie Kępy Dominikańskiej w Gdańsku były prowadzone w latach 2001–2014. W ich trakcie odsłonięto nawarstwienia nowożytnie, późnośredniowieczne, jak również wczesnośredniowieczne. Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z okresu wpływów rzymskich, jednak trwale obszar ten zasiedlony został we wczesnym średniowieczu. Początki tego zjawiska zaobserwowano na przełomie X i XI w., jednak trwale osadnictwo możemy odnotować od XI w. Odkryte relikty były negatywami po domostwach, towarzyszącymi im obiektami w formie palenisk, wędzarni i jam o charakterze zasobowym oraz odpadowym. Na przełomie XI i XII w. część osady wydzielono pod cmentarz. W związku z tym osadnictwo rozwijało się nadal na wschód od cmentarza w kierunku Motławy. Pod koniec XII w. przystąpiono do budowy kościoła na terenie cmentarza. Była to świątynia jednonawowa, od wschodu znajdował się chór zakończony absydą, a od zachodu – masyw wieżowy z portalem wejściowym i kruchtą. W 1227 r. książę Świętopełk II podarował kościół przybyłym z Krakowa dominikanom. W 2. ćw. XIII w. budowla została przebudowana na planie krzyża łacińskiego, a następnie przy jego elewacji południowej wzniesiono pierwszy zespół klasztorny.

Pierwsi mieszkańcy Gdańska w świetle badań antropologicznych

Wstęp Gdańsk, leżący na północy Europy, nad morzem u ujścia rzeki Wisły, już od wczesnego średniowiecza stanowił strategiczny punkt w kontaktach handlowych oraz w budowaniu państwa polskiego. Szybko rozwijające się miasto przyciągało wiele grup ludności z różnych stron świata. Grupy te charakteryzowała różna budowa, wynikająca z izolacji geograficznej i odrębności kulturowej. Współczesne metody stosowane w antropologii fizycznej umożliwiają prowadzenie analiz i ocen zmienności różnych cech morfologicznych czaszki i szkieletu pozaczaszkowego populacji historycznych.

Materiał i metody Do badań wybrano szkielety gdańszczan z wczesnego średniowiecza (pocz. X w. – pocz. XIV w.), które odkryto na cmentarzysku przy kościele św. Mikołaja w Gdańsku podczas badań archeologicznych prowadzonych przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku w latach 2001–2003 (st. nr 5). Do porównań wykorzystano dane metryczne opisujące populacje gdańskie pochowane przy kościołach św. Katarzyny, św. Jana i św. Jakuba oraz grupy zamieszkujące północną, wschodnią i zachodnią Europę w okresie wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza. Do oceny podobieństw i różnic pomiędzy grupami zastosowano metody

wielocechowe, oparte na indywidualnych i średnich pomiarach czaszek, podczas których przy analizach pomiarów pojedynczych przypadków zastosowano – jako miarę odległości – odległość Mahalanobisa, a w przypadku analizy średnich arytmetycznych cech – odległość euklidesową. Jako metodę aglomeracji przyjęto algorytm Warda. Analizy przeprowadzono osobno dla populacji żeńskich i męskich..

Wyniki Analiza stopnia zróżnicowania morfologicznego wykorzystana do oceny różnic biologicznych pomiędzy gdańszczyzanami a grupami zamieszkującymi północną, wschodnią i zachodnią Europę wykazała, że Gdańsk był prawdziwym tygłem ówczesnego świata. Jednak najważniejszy wynik pokazuje, że ludność pochowana przy kościele św. Mikołaja miała lokalne pochodzenie! Ich przodkowie zamieszkiwali Pruszc Gdański już 600 lat wcześniej. Jednocześnie wśród tej ludności obserwujemy napływ fal migracyjnych ze Skandynawii oraz z zachodniej Słowiańszczyzny: Śląska, Małopolski i Wielkopolski. Równocześnie od drugiej połowy XIII w. napływały z Zachodu kolejne fale osadników. Jednak ta ludność była chowana w Gdańsku przy kościołach św. Katarzyny, św. Jana i św. Jakuba. Większy ruch migracyjny obserwujemy u mężczyzn. Potwierdza to większa liczba pochówków męskich rejestrowana na średniowiecznych cmentarzyskach. Szybko rozwijające się miasta w średniowieczu przyciągały więc swoim potencjałem głównie mężczyzn. Wszystkie te ruchy wywołane kontaktami handlowymi i politycznymi utworzyły nową, charakterystyczną dla Gdańska populację.

Wnioski Gdańsk zamieszkiwała różnorodna ludność, jednak miasto tworzyła przede wszystkim populacja miejscowa o charakterze słowiańskim, mająca korzenie sięgające co najmniej 600 lat. Była ona chowana przy kościele św. Mikołaja, a jej potomków odnajdujemy nawet w okresie nowożytnym. Z kolei przy kościołach św. Katarzyny, św. Jana i św. Jakuba od XIII w. chowano głównie ludność napływową o charakterze germańskim.

DR MONIKA KASPRZAK
IGOR URBAN
SYLWIA KURZYŃSKA
JAKUB NOSARZEWSKI
PRACOWNIA ARCHEOLOGICZNO-KONSERWATORSKA
ARCHEOSCAN

Gród gdański w XI-XII w. w świetle najnowszych badań archeologicznych

Jesienią 2023 r. rozpoczęto szerokopłaszczyznowe badania ratownicze przy ul. Sukienniczej 18 w Gdańsku na obszarze wczesnośredniowiecznego grodu i późniejszego zamku krzyżackiego oraz cmentarzyka. Mimo wielu przeprowadzonych badań na tzw. Zamczysku i licznych opracowań dalej pewne zagadnienia wymagają wyjaśnień, dlatego badania prowadzone na tak dużej przestrzeni są wyjątkowo ważne. W czasie prac odsłonięto drewnianą zabudowę grodu w postaci budynków mieszkalnych, gospodarczych oraz siatki ulic. Analiza przestrzenna i stratygraficzna zachowanych reliktyw pozwoli ustalić formy zagospodarowania tej części grodu i początki jego funkcjonowania. Szczegółowe datowanie historycznych nawarstwień będzie możliwe po analizie dendrochronologicznej prób pobranych z konstrukcji domów oraz szczegółowym opracowaniu pozyskanych zabytków.

ZBIGNIEW MISIUK
NARODOWY INSTYTUT DZIEDZICTWA
ZBIGNIEW POLAK
MUZEUM WARSZAWY

Gród gdański w świetle badań prowadzonych w latach 2006–2007 i 2009 pomiędzy ulicami Grodzką i Czopową

Omawiane badania wykopaliskowe przeprowadzone zostały na części posesji Grodzka 17 i Rycerska 12 w Gdańsku w latach 2006–2007 przez Uniwersytet Warszawski, a w 2009 r. przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Objęły one obszar o powierzchni 12 arów, pozwoliły odsłonić i zadokumentować relikty wczesnośredniowiecznego grodu przecięte fosą i fundamentami zamku krzyżackiego. Cechą charakterystyczną zwartej zabudowy grodowej było płynne przechodzenie jednego poziomu w drugi, co świadczy o stabilności i ciągłości zasiedlenia. Na badanym obszarze nie odnotowano żadnego większego pożaru czy jednoczesowej rozbiórki wszystkich budynków lub drastycznej reorganizacji przestrzeni.

Konstrukcje drewniane stosowane przez budowniczych grodu gdańskiego na przykładzie badań wału grodowego przy ul. Grodzkiej 9 i 20 oraz zabudowy mieszkalnej przy ul. Czopowej z rozwarstwieniem chronologicznym

Referat przedstawia konstrukcje drewniane zaobserwowane podczas badań archeologicznych przeprowadzonych w Gdańsku przez Pracownię Archeologiczną Renata Wiloch-Kozłowska. Stanowiska przy ul. Grodzkiej są związane z wałem grodu gdańskiego i elementami zamku krzyżackiego wbudowanymi w umocnienia grodowe. Przekrój wału grodowego zaobserwowany w czasie eksploracji został porównany w sensie konstrukcyjnym z innymi fragmentami wału badanymi przez inne ekspedycje. Wał grodu odkryty przy ul. Grodzkiej 20 precyzyjnie wydатовano metodą dendrochronologiczną, co pozwala na odtworzenie etapów jego powstawania w powiązaniu z wydarzeniami historycznymi. Ta część wału została odsłonięta do podstawy i mamy pewność, że użyte drewno było zastosowane pierwotnie, więc uzyskane daty są najbardziej wiarygodne, jeśli chodzi o powstanie wału grodowego. Analizie poddano również sposoby wzniesienia i łączenia elementów drewnianych poszczególnych części wału.

W tej chwili trwają badania zabudowy mieszkalnej grodu na stanowisku przy ul. Czopowej. Do tej pory odkryte elementy domów oraz fragment nawierzchni drewnianej ulicy wpisują ten badany teren w dotychczasowe odkrycia, poszerzają jednak wiedzę na temat życia codziennego mieszkańców grodu gdańskiego. Wielkość domów i towarzysząca im infrastruktura, wzbogacona zabytkami ruchomymi, są niewątpliwie ważnym uzupełnieniem informacji na temat funkcjonowania grodu gdańskiego. Dotychczas odkryte elementy drewniane zostały również poddane badaniom dendrochronologicznym.

Początki zasiedlenia rejonu ul. Powroźniczej w świetle badań archeologicznych

Rejon obecnej ul. Powroźniczej na tle innych terenów zasiedlonych we wczesnym średniowieczu w Gdańsku stanowi poboczny obszar zainteresowań. Niemniej jednak dzięki wynikom badań archeologicznych możliwe jest w miarę jednoznaczne określenie funkcji tej przestrzeni w rozwijającej się aglomeracji gdańskiej. Celem referatu będzie wskazanie czasu zasiedlenia omawianego terenu, który przypada przede wszystkim na 2. ćw. XIV w. Nakreślony zostanie także obraz pasa nadmotławskiego w czasie formowania się Głównego Miasta. Istotnym elementem będą rozważania, w jaki sposób radzono sobie z problemem ustabilizowania gruntu i wytyczeniem działek mieszczańskich w pierwszych dziesięcioleciach zagospodarowania tego terenu.

Rybołówstwo we wczesnośredniowiecznym Gdańsku w świetle materiałów pozyska- nych w trakcie badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 2018–2019 r. przy ul. Sukienniczej 19a

Zagadnienie rybołówstwa we wczesnośredniowiecznym Gdańsku zostało opracowane szeroko już ponad 30 lat temu przez Mariana Rulewicza. Wiele z dawnych ustaleń do dziś nie straciło na aktualności. Dotyczy to zwłaszcza opisu sprzętu rybackiego oraz technik połowów, odtworzonych przede wszystkim na podstawie analogii etnograficznych. Rybołówstwo, jak wynika z danych archeologicznych, było jedną z ważniejszych dziedzin aktywności mieszkańców wczesnośredniowiecznego Gdańska. Bez wątpienia stanowiło jedno z podstawowych źródeł zaopatrzenia w żywność, niezależnie od pory roku.

W trakcie badań archeologicznych przeprowadzonych w latach 2018–2019 w Gdańsku przy ul. Sukienniczej 19a w obrębie wczesnośredniowiecznego wału zamykającego od zachodu osadę podgrodową pozyskano ponad 50 przedmiotów identyfikowanych jako narzędzia związane z rybołówstwem oraz 153 szczątki ichtiologiczne.

Pozyskane zabytki oraz pozostałości konsumpcji stanowią cenny wkład do szerszych studiów porównawczych zarówno nad charakterem i sposobami organizacji połowów, jak i strukturą gatunkową ryb spożywanych na terenie grodu i sąsiadujących osad oraz zmienności tych elementów w czasie.

Średniowieczny port w Pucku w IX i X w.

Historia badań zatopionego portu w Pucku sięga końca lat 70. XX w. i trwa do dziś. To ogromne kilkunastohektarowe stanowisko wciąż przebadane jest zaledwie w ułamku procenta. Projekt Virtual-Arch prowadzony przez Centrum Archeologii Podwodnej UMK w Toruniu pozwolił zebrać dane z poprzednich badań i zarysować rozwój tego miejsca. W trakcie badań wydzielono trzy fazy funkcjonowania portu, jednak ze względu na profil konferencji zaprezentowana zostanie faza pierwsza, przypadająca na IX i X w.

Wczesnośredniowieczny port w Pucku miał nabrzeże o długości nawet 200 metrów, chronione przed wiatrami przez pomosty i prawdopodobnie jakąś formę falochronów. Centralną częścią zabudowań był basen portowy, którego brzegi zabezpieczono faszyną i kamieniami. Konstrukcje pomostów chroniły tę strefę przed zachodnim wiatrem. Keje zwrócone były w stronę zatoki, a nie rzeki, co sugeruje, że tam właśnie znajdował się szlak żeglugowy. Główną część konstrukcji zbudowano pod koniec IX i na początku X w., a następnie przebudowano lub rozbudowano w połowie X w. Relatywnie liczna seria dat dendrochronologicznych pozwoliła wyodrębnić dwa okresy budowy portu, jednak próba ta jest zbyt mała, by dokładnie określić zakres przebudowy.

W centralnej części portu spoczywał wrak dużej łodzi wiosłowo-żaglowej zbudowany w latach 70. X w. Łódź ta miała długość ok. 20 m i proporcje wynoszące 1:9, co sugeruje, że była jednostką wojenną.

Większość drewna do budowy łodzi ścięto na Pomorzu Gdańskim.

Port w Pucku został zbudowany w połowie IX w. W tym okresie na Pomorzu miały istnieć nieskonsolidowane struktury osadnicze, które jak uważają niektórzy badacze, stanowiły odpowiedniki jednostek plemiennych. Koncepcja ta stoi w pewnej sprzeczności z dowodami archeologicznymi zbadanymi u ujścia Płutnicy. Społeczność, która zbudowała tak duże założenie portowe, musiała być dobrze zorganizowana i posiadać do tego ogromne środki. Jednak poza tą niecodzienną inwestycją jej ślady są stosunkowo enigmatyczne.

Pomimo tego Port w Pucku jest istotnym epizodem wczesnośredniowiecznej historii Pomorza, która powinna być uwzględniana w szerszych analizach zarówno przez archeologów, jak i historyków.

Wrak P-2 z X w.: unikatowy przykład wczesnośredniowiecznej łodzi bojowej z Pomorza Gdańskiego

W 1979 r. na obszarze zatopionego średniowiecznego portu w Pucku odkryto wrak łodzi bojowej datowanej na 3. ćw. X w. Wrak ten jest zarazem najstarszą łodzią klepkową z obszaru Pomorza Gdańskiego oraz unikatowym przykładem łodzi bojowej o typowo słowiańskich i skandynawskich cechach konstrukcyjnych. Skłoniło to do przypuszczeń, iż może być on świadectwem intensywnych kontaktów obejmujących większą część basenu Morza Bałtyckiego.

Wyniki najnowszych badań jednostki wskazują, że jej wykorzystanie ograniczało się do wód lokalnych:

Zatoki Gdańskiej, Zalewu Wiślanego czy delty Wisły. Datowanie jej budowy zbiega się w czasie z przemianami, jakie dotknęły ziemie nad Zatoką Gdańską: włączeniem Pomorza Gdańskiego w obręb państwa pierwszych Piastów oraz kresem funkcjonowania skandynawskiego emporium Truso. Być może omawiany wrak jest efektem piastowskiej próby zorganizowania morskich sił wojennych, służących do kontroli żeglugi i eliminowania konkurencji.